

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

Agaton Sax' snillrika värld

Agaton Sax' Genius World

Ingemar Andersson

Akademien för utbildning, kultur
och kommunikation

Kandidatuppsats i Litteraturvetenskap
Grundnivå

15 hp

Handledare: Magnus Jansson

Examinator: Niclas Johansson

Hösttermin 2018

MÄLARDALENS HÖGSKOLA ESKILSTUNA VÄSTERÅS

Akademien för utbildning

Kandidatuppsats i Litteraturvetenskap

kultur och kommunikation

LIA 023 15 hp

Hösttermin

2018

SAMMANDRAG

Nils-Olof Franzéns elva böcker om Agaton Sax utgivna mellan åren 1955 och 1978 har undersökts med syftet att visa vilken slags teknik som förekommer i böckerna och hur teknik har används. Böckerna har också placerats in i modernitetens epok med utgångspunkt i de kriterier som sociologen Peter Berger menar kännetecknar moderniteten. För att få en differentierad och fördjupad bild av tekniken har Carl Mitchams modell att dela in tekniken i fyra områden använts. Dessa områden är tekniska objekt, aktivitet, kunskap och vilja. Mitchams modell visade sig vara mycket användbar att använda även på fiktiv teknik i berättelsens form för att identifiera olika aspekter av teknik genom att dela in teknik i de fyra nämnda områdena. Trots att utgivningsperioden var så lång som tjugotre år, i en tid med stora samhällsförändringar, så märks inte mycket av detta i böckerna. Bilden som förmedlas till läsaren är ett framtidsoptimistiskt svenskt 1950-tal med stark tilltro till förnuft och vetenskap trots att sju av böckerna gavs ut på 1960- och 1970-talen. Detta speglar moderniteten enligt Peter Berges kriterier, särskilt vad avser teknik, vetenskaplig rationalitet och förnuft.

Nyckelord: Agaton Sax, Teknik, Modernitet

Antal sidor: 39

INNEHÅLL

SAMMANDRAG 2

INLEDNING 5

Agaton Sax 5

Författaren och unga läsare av böckerna om Agaton Sax 6

Syftet 7

METODISK OCH TEORETISK UTGÅNGSPUNKT 8

Carl Mitchams modell 8

Tekniken som objekt 9

Tekniken som kunskap 9

Tekniken som aktivitet 10

Tekniken som vilja 11

Tekniken i fiktion 12

Moderniteten 13

TIDIGARE FORSKNING 14

AGATON SAX' VÄRLD 16

En värld i stort och smått 16

Karaktärerna i böckerna 17

Könsroller 19

Taxen Tickie 20

TEKNIK SOM ANVÄNDS I BÖCKERNA KARTLAGD ENLIGT MITCHAMS FYRA
OMRÅDEN: TEKNISKA OBJEKT, KUNSKAP, AKTIVITET OCH VILJA 21

Området tekniska objekt delade i åtta grupper 21

Kläder 21

Köksföremål 22

Byggnader för mänsklig aktiviteter 22

Apparater som används för kemiska och fysiska processer 23

Infrastruktur 23

Verktyg 23

Maskiner och drivmedel 26

Automatiska maskiner 29

Området kunskap 30

Området aktivitet 31

Området vilja 31

MODERNITETEN I BÖCKERNA OM AGATON SAX 32

AVSLUTANDE DISKUSSION 34

LITTERATURFÖRTECKNING 37

INLEDNING

Agaton Sax

Agaton Sax är namnet på en svensk detektiv i världsklass. Med en oöverträffad intelligens överlistar han de mest infernaliska skurkar som hotar människors trygga värld. Samtidigt med sin brottsbekämpande verksamhet driver han tidningen Byköpings-Posten som chefredaktör i den lilla staden Byköping där han också bor.

Han har kontakter över hela världen och är välkänd bland alla världens polisorganisationer. Scotland Yard är en nära samarbetspartner. Han är också välkänd och fruktad av internationella förbrytare och ligor av värsta slag. Dessa är fruktansvärda motståndare genom sina stora kunskaper och begåvning i brottets värld.

Agaton Sax är i femtioårsåldern, lätt korpulent och med en elegant mustasch. Han är alltid välklädd med plommonstop och sidennäsduk i kavajens bröstficka. Hans sätt är vänligt och oklanderligt artigt. Blicken i ögonen avslöjar självtillit och intelligens. Men när hans vanligen milda ögon betraktar representanter från den undre världen är det som att se in i två kanonmynningar.

Denna genialiska detektiv talar naturligtvis ett flertal olika språk. Det mest originella av språken är Graeliska som är så sällsynt att det bara behärskas av ett tiotal människor i Skottland, Agaton Sax och den ondskefulla professor Julius Mosca. Agaton Sax är tillika en mycket skicklig buktalare vilket är till stor hjälp i farofyllda lägen.

Till familjen hör också faster Tilde. Hon bor inte i Byköping men tillbringar mycket tid hemma hos Agaton Sax. Hon är en bestämd kvinna som ser till att den berömde brottsbekämparen äter på bestämda tider, har varma kläder när det behövs och är ibland Agaton Sax behjälplig i brottsbekämpningen.

En annan medlem i familjen är taxen Tickie. Hon bor hemma hos Agaton Sax och naturligtvis är hon en sällsynt begåvad och intelligent hund. Han styrs inte bara av instinkter och drifter utan har också förmågan att tänka och reflektera.

Författaren och unga läsare av böckerna om Agaton Sax

Författaren till de här roliga och spännande barnböckerna heter Nils-Olof Franzén.¹ Han föddes 1916 i Oxelösund och dog 1997 i Stockholm. 1958 disputerade han i litteraturhistoria på en avhandling om Émile Zola. Han arbetade som programredaktör vid Sveriges Radio mellan åren 1956 och 1973. Förutom elva böcker om Agaton Sax, mellan åren 1955 och 1978, har Nils-Olof Franzén gett ut några ungdomsböcker, och för vuxna några romaner och historiska skildringar. Böckerna om Agaton Sax blev mycket populära och har getts ut i tre upplagor. Några av böckerna är översatta till engelska. Några har också filmatiserats som animerad film. Bilderna i böckerna är tecknade av Åke Lewerth och omslagen är gjorda av Jan Gissberg.

De böcker som barn läser är särskilt intressanta att studera för läsandet kan ge barn bilder och föreställningar om deras egen tillvaro som barn, men också det liv vuxna lever. Uppväxten präglar och formar en ung människa. Det han eller hon möter i böckernas värld kan bli viktiga pusselbitar i livssyn och attityder. Det som framstår som attraktivt och spännande i böcker kan leda in på utbildningsvägar och yrken som annars kanske aldrig skulle ha aktualiserats. Har böckerna många läsare kan hela yrkeskårer ha förstärkts genom att barn har läst och fått förebilder och intresse som inspirerat dem till att välja yrken i linje med det de kommit i kontakt med genom böcker.

Böckerna om Agaton Sax kanske i första hand leder barns tankar till detektivyrket. Men det är ganska få detektiver som behövs jämfört med andra yrkesgrupper. Agaton Sax använder en mängd spännande tekniska prylar i sin jakt på förbrytare. Kan inte tekniken i böckerna ha bidragit till yrkesval annat än att bli detektiv?

Nils-Olof Franzén var ju ingen tekniker och sysslade inte med tekniska apparater i sitt yrkesliv men hans böcker om Agaton Sax kan måhända ändå ha bidragit till föreställningen att Sverige är ett ”ingenjörland”. Och detta kan möjligen ha fungerat som uppmuntran och inspiration för unga människor att välja den yrkesbanan. Det finns ju många framgångsrika tekniska företag i Sverige. Barnböcker, där tekniken och vetenskapliga metoder beskrivs på ett spännande sätt, kan alltså ha bidragit till Sverige som ”ingenjörland”. Teknik och kunskap är två hörnpelare i Nils-Olof Franzéns böcker om den svenska mästardetektiven Agaton Sax.

¹ Fredriksson, Lillian och Karl G, (2011), *BLOD! Inget tvivel om saken!* sid. 187, Lund: BJT Förlag

Syftet

Det huvudsakliga syftet med uppsatsen är att skildra tekniken och hur den används i Nils-Olof Franzéns böcker om Agaton Sax. Till det kommer avsikten att visa att hela bokserien hör hemma i den samhällsepok som kallas moderniteten. Den epoken lever nämligen kvar i böckerna, inte minst genom skildringen av teknik som ligger i framkant. Sociologen Peter Berger anför några kriterier som han menar kännetecknar moderniteten. Framtidsinriktning, individualism, tilltro till vetenskap och rationalitet är några av dem. Mot den bakgrunden är det intressant att det märks väldigt lite av den samhällsomvandlingen som jag menar leder bort från modernitetens perspektiv i Sverige under de år böckerna utgavs. Från 1950-talets goda ekonomiska tillväxt och framtidsoptimism till 1968 års ungdomsrevolt med ifrågasättande av framtidsoptimismen och rådande normer. Och sedan det politiserade 1970-talet med betoningen av kollektivet istället för individen. Under de tjugotre år böckerna gavs ut hade vi en begynnande miljödebatt, bland annat påverkad av Rachel Carsons bok *Tyst vår* som ifrågasatte tilltron till en okontrollerad vetenskaplig utveckling.² Sverige föreslog faktiskt i FN 1969 att nedsmutsningsfrågorna skulle tas upp globalt.³ Och sedan hade vi en global oljekris som påverkade hela världsekonomin och på allvar uppmärksammade problemet med världens energiförsörjning. Den så kallade Romklubbens rapport som utarbetats av en grupp internationella vetenskapsmän varnade för att världen slagit in på en katastrofkurs.⁴ Ingen ljus framtidsbild precis. I Sverige spred sig Gröna vågen under 1960-talet och 70-talet och alternativa livsstilar blev vanligare. Kärnkraften debatterades och ifrågasattes alltmer som energikälla. Det samhälle som byggde på rationalitet, framtidsoptimism och förnuft verkade inte längre självklart.⁵

Eftersom begreppen teknik och kunskap är centrala begrepp i den här studien kräver dessa en teoretisk och fördjupad undersökning för att kunna ge ett differentierat och fördjupat perspektiv. Därför har jag använt mig av en modell om teknik och kunskap som är hämtat från Carl Mitchams bok *Thinking through Technology*.⁶ Han delar in tekniken i fyra områden: objekt, aktivitet, kunskap och viljekraft. Dessa områden täcker naturligtvis in mer av materialet jämfört med en enkel uppräkningslista av tekniska objekt och kunskaper och ger en

² Carson, Rachel, (1963), *Tyst vår*, Stockholm: Tidens förlag.

³ Bjöl, Erling, (1978), *Världshistorien efter 1945, 1-3*, del 2, sid. 560, Stockholm: Bonniers förlag.

⁴ Bjöl, Erling, (1980), *Sköna nya värld. Vår tids kulturhistoria del 3*, sid. 340, Stockholm: Bonniers förlag.

⁵ Bergman, Helena, Florin, Christina och Ljunggren Jens (red.), (2017), *Känslornas revolution - Kärlek, ilska och lycka på 1970 -tal*, sid. 39 ff, Stockholm: Appell Förlag.

⁶ Mitcham, Carl, (1994), *Thinking through Technology. The Path between Engineering and Philosophy*, Chicago: The University of Chicago Press.

mycket mer differentierad bild av det som förekommer i böckerna. Carl Mitchams modell använder också Cecilia Axell i sin avhandling *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson*. Hon relaterar Mitchams modell till begreppen natursyn och framtidssyn i sex olika författarskap av barnböcker.⁷

Min uppsats är betydligt mer begränsad. Naturen och föreställningar om framtiden förekommer sparsamt i böckerna om Agaton Sax. Därför relateras inte Mitchams modell till dessa begrepp. Avgränsningen är istället koncentrerad till tekniken och dess användning i berättelsen. Det finns också en kontextuell avgränsning i den meningen att tekniken sätts in i ett historiskt sammanhang, däribland teknikhistoria, eller relateras till samtida företeelser i vid mening. Det påminner om Axells anknytning till historia och kultur. Inplaceringen av böckernas innehåll i moderniteten påminner också om Axells anknytning till den historiska kontexten.

Axell använder begreppet tekniksyn. Tekniksyn handlar i den här uppsatsen om hur tekniken speglas i böckerna värderingsmässigt. Jag har gjort en egen enkel definition av begreppet tekniksyn för att tydligare knyta samman tekniken med moderniteten och visa att den tekniksyn som finns i böckerna om Agaton Sax hör hemma inom moderniteten. Min definition av tekniksyn är följande: Tekniksyn speglar hur tekniken värderas i kategorierna positivt eller negativt. I min uppsats har jag också valt att utgå från kriterier som sociologen Peter Berger menar kännetecknar moderniteten för att få tydliga jämförelsepunkter med innehållet i böckerna om Agaton Sax.

METODISK OCH TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

Carl Mitchams modell

Vilken syn man har på teknik och kunskap är intressant. Att bara ange och räkna upp olika tekniska föremål som till exempel verktyg, bilar, datorer, telefoner för att nämna några av allt som finns, är inte särskilt uttömmande och nyanserat. Inte heller är det tillräckligt heltäckande när det gäller kunskap. Hela förfarandet blir endimensionellt. För hur spännande är det med enbart ett uppräknande av den teknik och kunskap som finns i böckerna om Agaton Sax? Det är något mer som ska till för att det ska bli intressant.

⁷ Axell, Cecilia, (2015), *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson*, sid. 11-34, Linköping: Linköping University Electronic Press.

Men teknik i berättelser är något annat än faktaböcker om teknik. I faktaböcker är det själva tekniken som är intressant. Likväl kan teknik tjäna sitt syfte i fiktion om teknikens roll i berättelsen klargörs. Mer om detta under rubriken fiktion.

I sin bok *Thinking through Technology* går Carl Mitcham igenom flera försök till definitioner av teknik som gjorts av filosofer och vetenskapsmän.⁸ Mitcham menar att inga av dessa definitioner är tillräckliga för att fånga upp alla aspekter av tekniken. Därför lanserar han sin egen modell. Den menar han ger en mer bred och differentierad bild av vad teknik är genom att den lyfter fram flera dimensioner. Där tycker jag styrkan i Mitchams modell ligger och som gör den så användbar. Min avsikt med att använda en modell som Mitchams är att den ger en differentierad och mångfacetterad bild av tekniken i böckerna. Den förmår fånga upp flera aspekter av tekniken. Desto fler aspekter som kan identifieras desto rikare bild får läsaren av den teknik som används i böckerna.

Tekniken som objekt

Som nämnts i inledningen delar Mitcham in tekniken i fyra områden. Det första området kallar han för objekt. Med objekt menar han artefakter, tillverkade saker eller anlagda objekt som vägar eller dammar. Han listar åtta olika grupper av tillverkade produkter.⁹

De åtta grupperna av objekt är följande: 1. Kläder. 2. Köksredskap. 3. Byggnader där mänsklig aktivitet äger rum. 4. Utrustningar som kontrolleras av människor, med det menas behållare för kemiska eller fysiska processer. 5. Företeelser som har att göra med fysisk infrastruktur, till exempel vägar, vattenreservoarer osv. 6. Verktyg som används manuellt till exempel skruvmejslar eller pennor. 7. Maskiner är verktyg, stora som små, som inte drivs manuellt, utan drivs av en yttre energikälla till exempel elektricitet eller olja, men maskinerna styrs av människor. 8. Automatiserade maskiner som fungerar utan mänsklig inblandning.

Tekniken som kunskap

Det andra området är teknik som kunskap. Mitcham anger fyra olika slags kunskap.¹⁰ Den första formen av kunskap handlar om sensomotorisk förmåga. Det är kunskap som "sitter i händerna", som inte är teoretiskt förvärvat. "The sensorimotor skills of making and using are

⁸ Mitcham, Carl, (1994), *Thinking through Technology. The Path between Engineering and Philosophy*, sid. 137-160, Chicago: The University of Chicago Press.

⁹ A.a. sid. 162.

¹⁰ A.a. sid. 193.

preconscious 'knowhow' more than 'know that' acquired by intuitive as well as trial and error learning or imitative apprenticeship to some master craftsman, thus do not qualify as knowledge in the strict sense."¹¹

Den andra formen av kunskap kallar Mitcham för tekniska maximer. Det är tumregler ungefär som "ta en halv tesked salt i potatisvattnet". Tekniska maximer kan vara mycket användbara eftersom de bygger på beprövad erfarenhet som visat sig användbar.

Den tredje formen av kunskap består av deskriptiva lagar av äldre slag som inte är systematiserade vetenskapligt utan generaliseringar från tidigare erfarenhet som används. Dessa generaliseringar är alltså inte väl definierade och vetenskapligt avgränsade och katalogiserad kunskap som går att återfinna i moderna vetenskapliga avhandlingar.

Den fjärde formen av kunskap är moderna vetenskapliga teorier och tekniska regler. Den kunskapen tillhör den vetenskapliga världen och är en del av forskarsamhället. Och eftersom den är modern så utgör den kunskapen det senaste som går att veta inom olika kunskapsområden. Det gäller även abstrakta teorier som inte är direkt prövbara praktiskt och teorier som går att omsätta i praktisk tillämpning. Den här kunskapen är också systematiserad i vetenskapliga avhandlingar och moderna forskningsrapporter.

Tekniken som aktivitet

Tekniken som aktivitet handlar om när kunskap och vilja förenas för att producera eller använda objekten, artefakterna. Det kan också ske en växelverkan så att objekten kan influera det mänskliga medvetandet och viljan.

"Technology as activity is that pivotal event in which knowledge and volition unite to bring artifacts into existence or to use them; it is likewise the occasion for artifacts themselves to influence the mind and the will."¹²

Denna återkoppling från objekten till människan kan i sin tur leda till nya objekt eller nya användningsområden för objekten.

Tekniken som aktivitet inkluderar naturligtvis flera företeelser. Det finns aktiviteter som utövas av enskilda individer. Men aktiviteter kan också utövas grupper av individer. Och av institutioner eller företag. Mitcham anger ett flertal av exempel på det han menar hör hemma i

¹¹ A.a. sid. 193.

¹² A.a. sid. 209

tekniken som aktivitet.¹³ Att konstruera, uppfinna, arbeta, designa, bevara och hantverk hör dit. De objekt som konstruerats eller uppfunnits brukas och kommer till användning och kanske i sin tur ger uppslag till nya objekt eller användningsområden.

Tekniken som vilja

Det fjärde området är tekniken som vilja. Det handlar om vilka drivkrafter och motiv som ligger till grund för tekniken och dess användning. Vad är det som driver och motiverar människor att frambringa något som sedan ska användas i det praktiska livet?

Mitcham menar att teknik som vilja är det mest individualiserade av de fyra områdena av teknik i hans modell.¹⁴ Men det är inte ett okomplicerat område. Det kan nämligen vara problematiskt att avgöra vad som verkligen är en enskild individs vilja. En människas handlingar behöver inte med nödvändighet vara uttryck för en inre vilja hos människan ifråga. Handlingar hos en individ kan påverkas av många olika faktorer och behöver inte vara relaterade till personens vilja överhuvudtaget.

För att komplicera resonemanget ytterligare kan viljan vara något obestämt i form av en drift eller strävan efter något.¹⁵ Viljan finns alltså inneboende i människan, men är inte alltid inriktad mot att frambringa och använda objekt. Likväl måste viljan som område tillhöra Mitchams modell därför utan vilja som drivkraft skulle inget hända.

Det går nu att sammanfatta modellen på följande vis: Mitcham utgår från att människan har vilja eller motiv att förverkliga något och teknisk kunskap för att göra detta. Kunskapen och viljan att använda kunskapen tar sig uttryck i teknisk aktivitet. Resultatet av aktiviteten eller tillverkning, är tekniska objekt av olika slag och användningen av dessa.

Som nämnts i inledningen är en del av syftet att visa hur teknik och kunskaper använts. Därför finns många citat som belyser hur tekniken används. Kontextuella anknytningar görs också till historiska och till samtida företeelser löpande i texten vilket också förhoppningsvis gör läsningen mer levande och intressant jämfört med att redovisa detta i ett särskilt avsnitt.

¹³ A.a. sid. 210

¹⁴ A.a. sid. 250

¹⁵ A.a. sid. 253

Tekniken i fiktion

Det är självfallet så att teknik som finns och används i verkligheten ibland måste skiljas från teknik som finns i en del böcker. Den teknik som till exempel skildras i science fiction existerar ibland inte. Den kan också vara ett strå vassare än den teknik som finns i verkligheten. Längre fram i uppsatsen får läsaren till exempel stifta bekantskap med en transistoriserad dyrk som kan öppna alla lås i världen. Mitcham däremot beskriver teknik som finns och används i verkligheten.

Tekniken i böckerna om Agaton Sax ingår i en berättelse och har en funktion i den handling som skildras. Och till skillnad mot teknik i verkligheten existerar tekniken i berättelsen som delar i ett episkt händelseförlopp.

Den betydelse tekniken har i böckerna om Agaton Sax har en avgörande vikt. Teknikens roll i berättelsen kan jämföras med en huvudpersons viktiga roll i en bok. Tekniken i sammantagen form som objekt, kunskap, aktivitet och vilja fungerar nämligen som ett "Sesam öppna dig" i böckerna. I citaten nedan visas att det är genom tekniken som målet med den verksamhet Agaton bedriver som detektiv kan nås. I den meningen är tekniken inte att jämföras med teknik i meningen tekniska fakta, utan teknik som har en roll och uppgift i en berättelse. Tekniken är insatt i ett socialt och samhälleligt sammanhang, som jag menar ingår i moderniteten, och är en del i en samhällsutveckling som speglas i böckerna om Agaton Sax.

En annan viktig skillnad från litteraturvetenskaplig horisont jämfört med teknik som finns i verkligheten är att tekniken i böckerna kan tolkas som representanter eller symboler för något annat än sig själv. Man kan exempelvis utgå från Freuds eller Jungs föreställningar om människan. Hos båda spelar symboler en central roll. Och tekniken kan då tolkas i relation till vald symbolteori. Men någon symbolisk tolkning av tekniken har jag inte för avsikt att göra.

Den tolkning av tekniken som företeelse som görs, finns i slutdiskussionen och gäller teknikens värde i relation till moderniteten. Där är det inte tekniken i form av teknisk apparatur eller vetenskapliga teorier som står i fokus utan vad den representerar i form av värde i ett samhälle präglad av moderniteten.

Moderniteten

Min användning av begreppet tekniksyn utgår från min definition av tekniksyn som angetts i syftet med uppsatsen. Alltså: Tekniksyn speglar hur tekniken värderas i kategorierna positivt eller negativt. Denna tekniksyn sätts i relation till hur tekniken i böckerna skildras i avsikt att se om tekniksynen hänger samman med moderniteten.

När det gäller att inplacera böckerna om Agaton Sax i moderniteten som epok har jag använt sociologen Peter Berger. Han har i boken *Facing up to Modernity. Excursions in Society, Politics and Religion* samlat en rad essäer som alla behandlar moderniteten från en rad olika utgångspunkter. Det som är gemensamt för alla essäer är att moderniteten i huvudsak betraktas som ett kulturellt fenomen. Berger pekar på några kriterier som han menar kännetecknar moderniteten.¹⁶

Det första kännetecknet är framtidsinriktning som innebär en övertygelse om att människan är kapabel att planera för och har förmågan att styra tillvaron mot framtida mål. Människan är inte bunden av ödet. Tvärtom skapar hon sin egen framtid. Och framtiden är ljus.

Det andra kännetecknet är frihet för människan och innebär att kunna förverkliga sina möjligheter och mål och att kunna utvecklas utan tvång i form av klass, börd och ekonomiskt ursprung.

Individualism är det tredje kännetecknet. Individen är inte bunden av kollektivet eller sedvänjor. Det är den individuella människan som möter utmaningar och bemästrar tillvaron med sin kompetens och framtidstro. Och som skapar möjligheter att påverka och utveckla samhället.

Förnuft och rationalitet i form av vetenskaplig utveckling som kännetecknen är mycket viktigt och centralt och hänger nära samman med sekulariseringen. Förnuft och rationellt tänkande är verktygen som människan har till sitt förfogande för att bemästra tillvaron. Och dessa står i motsats till religiösa föreställningar och förklaringar som inte är prövbara empiriskt eller logiskt. Religionen tillbakaträngs alltmer av vetenskapen. Religiösa föreställningar betraktas som irrationell vidskepelse.

¹⁶ Berger, Peter, (1977), *Facing up to Modernity. Excursions in Society, Politics and Religion*, sid. 70-77, New York: Basic Books.

Det Berger kallar abstraktion är det femte kännetecknet och har växt fram i form av kapitalmarknad, medier som möjliggör masskommunikation, stora städer med heterogena ansamlingar av människor, olika former av teknologier och byråkratier som har till uppgift att organisera det moderna samhället.

TIDIGARE FORSKNING

Historiskt sett har forskningen om barnlitteratur mest behandlat litteraturens fostrande och pedagogiska funktion.¹⁷ Några exempel på utländska forskare med den inriktningen är H.J. Schwarcz, E.S. Hintz, K. Pandora och J. McCannon.

Dennis Butt är ett exempel på en annan inriktning. I boken *Childrens Literature and Social Change* gör han kopplingar mellan barnlitteraturen och kulturell och social kontext.¹⁸ En mer direkt koppling till tekniken gör Noga Applebaum i sin avhandling *Representations of Technology in Science Fiction for Young People*.¹⁹

En bok av svenska forskare som behandlar litteratur om detektiver och poliser är Kerstin Bergmans och Sara Kärrholms *Kriminallitteratur*.²⁰ I den finns ett kapitel som handlar om deckare för barn och ungdom. Där går författarna igenom både svenska och utländska deckare och deckarförfattare som skriver för barn och ungdom. Nils-Olof Franzén och Agaton Sax anges som ett exempel på deckare skrivna med parodiska anspelningar på Agatha Christies detektiv Hercule Poirot och kanske också på Stig Trenters fåfänga kommissarie Vesslan Johansson. Franzén böcker innehåller också många anspelningar på vuxendeckarens normer. Dessa ”visas upp som i en skrattspegel.”²¹

I boken *BLOD! Inget tvivel om den saken!*²² skriver författarna Lillian och Karl G Fredriksson om småstadsmiljön i staden Byköping och en del om innehållet i böckerna. Till exempel att det förekommer måttligt med våld och att poängen i berättelsen ligger i situationer som är absurda och det lekfulla språket. Författarna noterar också att böckerna parodierar den klassiska detektivromanens schabloner.

¹⁷ Axell, Cecilia, (2015), *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson* sid. 38, Linköping: Linköpings University Electronic Press.

¹⁸ Butts Dennis, (2010), *Childrens Literature and Social Change*, Cambridge: Lutterworth Press.

¹⁹ Applebaum, Noga, (2010), *Representations of technology in science fiction for young people*

²⁰ Bergman, Kerstin, Kärrholm, Sara, (2011), *Kriminallitteratur*, Lund: Studentlitteratur.

²¹ A.a. sid. 156

²² Fredriksson, Lillian och Karl G, (2011), *BLOD! Inget tvivel om den saken!* sid. 187-188, Lund: BTJ Förlag

Det finns inte så många svenska studier av teknik i barnlitteratur. Stefan Mählqvist har studerat Bigglesböckerna.²³ Det är ett exempel på där tekniken i form av flygplan står i berättelsens centrum. Men han har också en kontextuell anknytning till samhällsförändringar där han visar hur böckerna förändras i relation till hur samhället förändras.

Den enda forskning som jag mera direkt kan relatera min uppsats till är Cecilia Axells avhandling *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson*.²⁴ Det finns några likheter i metod och inriktning som kommenteras nedan. Axells avhandling handlar om tekniken i relation till naturen och samtiden i sex olika författarskap. Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa*, Olle Witts tekniska sagor, Elsa Beskows sagor, Karl-Aage Schwartzkopfs barnböcker, Sven Wernströms barnbok *Den underbara resan* och Sven Nordqvists böcker om Findus och Pettson. Axell anlägger ett teknikdidaktiskt perspektiv samtidigt som hon placerar in det tekniska innehållet i ett historiskt och kulturellt sammanhang. Hon identifierar också olika teman som hon funnit i böckerna. I avhandlingen använder Axell Carl Mitchams modell för att beskriva den teknik som kommer till uttryck i den litteratur hon undersöker. Det är också Mitchams modell som används i min uppsats. Tekniken anknyts också, i likhet med Axell, till historisk kontext. Men till skillnad mot Axell också till samtida företeelser. Ett exempel på detta är en anknytning till modern datavetenskap. Från Axells avhandling har jag också hämtat begreppet tekniksyn, men i en egen tappning, i avsikt att knyta samman tekniken med moderniteten. Axell redovisar en rad forskares försök att klarlägga och definiera vad tekniksyn är.²⁵ För min del använder jag en egen definition av tekniksyn som är enkel nog att användas operativt i uppsatsen.

Axells avhandling täcker den tid när Sverige gick från att ha varit ett jordbruksland till att bli en industrination. Det sker alltså under den epok som modernitetens epok växer fram. Men till skillnad mot Axell placeras böckerna om Agaton Sax in i modernitetens tidsepok utifrån några karaktäristiska kännetecken baserade på de kriterier sociologen Peter Bergs menar utmärker moderniteten. I uppsatsen identifieras heller inga teman som Axell gör i sin avhandling.

²³ Mählqvist, Stefan, (1983), *Biggles i Sverige. En litteratursociologisk studie av W.E. Johns Bigglesböcker*, Stockholm: Gidlunds förlag.

²⁴ Axell, Cecilia, (2015), *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson*, Linköping: Linköping University Electronic Press.

²⁵ A.a. sid. 22-28

AGATON SAX' VÄRLD

En värld i stort och smått

För att läsaren av uppsatsen ska få en lite mer utförlig uppfattning av innehållet i böckerna, ända som gavs under rubriken innehåll, ges här en kort skildring av innehållet. Hur ser alltså tillvaron ut i den värld där Agaton Sax lever sitt liv?

Agaton Sax är ofta på resande fot. Det är inte bara inom hans lilla hemstad Byköping som han rör sig. Agaton Sax liv är i högsta grad kosmopolitiskt. Han rör sig obehindrat över landsgränser och tack vare sina fantastiska språkkunskaper har han inga problem med att göra sig förstådd.

Det går att påstå att småstadens tillvaro präglar böckerna. Hela världen är som en småstad där alla känner alla. Alla bovar och poliser världen över vet vem Agaton Sax är. Och han själv känner naturligtvis alla bovar och poliser. Till redaktionen på Byköpings-Posten strömmar det in rapporter och meddelanden från världens alla hörn. Telefonerna, det finns flera stycken, ringer, nyhetsflödet strömmar oupphörligt in från alla håll till redaktionen. ”Hans korrespondenter i Stockholm, Alberg och Vingåker ringde per telefon in sina nyheter varje dag. De stora nyhetsbyråerna meddelade nyheter från de större städerna New York, London, Paris, etc.”²⁶

Citatet är ett exempel på hur världen, den lilla lokala och den stora världen, binds samman i det som bäst kan beskrivas som en småstadskontext. Det finns en nära tillgänglighet till allt och alla. Tillvaron blir på det här sättet gripbar och lätthanterlig.

Ett annat exempel på småskalig tillgänglighet är när Agaton Sax flyger till London i sin egen helikopter och anropar med radio markkontrollen vid Londons flygplats. ”– Hallå, hallå, här är Agaton Sax med snabbhelikoptern Hermes XP 677, enligt överenskommelse med Scotland Yard och överchefen för Passkontrollen med mera behöver jag inte visa upp något pass.”²⁷

Det är inga problem att ta sig in i England. Agaton Sax har ju kontaktat personer han känner och kan ta sin helikopter och flyga som det passar honom. Det är som att ta bilen hemma i Byköping och åka till affären och handla mat. Men i den moderna globala värld där Agaton Sax lever är detta en omöjlighet. Det finns en paradox inbyggd i böckerna i det här avseendet.

²⁶ Franzén, Nils-Olof, (1955) *Agaton Sax klipper till*, sid. 22, Stockholm: Bonniers förlag.

²⁷ Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamanttjuvarna*, sid. 33, Stockholm: Bonniers förlag.

När det gäller naturen i form av landskap är den knapphändigt skildrad. Den utgör mest en slags kuliss i handlingen. Ofta, men inte alltid, harmonisk och vacker. Ett exempel när naturen omnämns är hämtat från ett sammanhang när Agaton Sax befinner sig i en utsatt situation under en järnvägsbro. ”Han hade i själva verket en underbar utsikt. Om han med blicken följde Forth-fjorden inåt landet, såg han de skotska högländerna – världsberömda för sin naturskönhet – utbreda sig under en klar högblå augustihimmel. Ett par kilometer bakom honom brusade Atlanten.”²⁸

Men ibland är naturen inte idyllisk och vacker. ”Det vilda bergslandskapet reste sig åter hotande i mörkret.”²⁹ Naturen har dock inget egenvärde i böckerna. Det fungerar mest som en slags bakgrund och ibland som ett stämningsskapande inslag. Den lilla plats naturen upptar och dess roll är närmast motsatsen mot det Lawrence Bull menar är ett av kriterierna för att vara en naturorienterad text. ”The non human environment is present not merely as a framing device but as a presence that begins to suggest that human history is implicated in natural history.”³⁰

Karaktärerna i böckerna

Det finns ett rikt persongalleri i böckerna. I inledningen nämndes Agaton Sax och faster Tilda. Och den kloka taxen Tickie. Agaton Sax själv är en gentleman. Artig, väluppfostrad och korrekt. Hans intelligens och stora kunskaper är obestridliga. Men det finns ett drag av överlägsenhet i hans beteende. Det märks om inte annat på hans leende: ”Ja, man kunde till och med se skymten av ett överlägset leende under hans välansade mustasch...”³¹

Agaton Sax är inte arrogant eller högfärdig, men ödmjukhet är ingen kardinaldygd hos honom. Han har en obegränsad tilltro till sin egen förmåga att lösa brott och hitta fiffiga lösningar. Han är också utrustad med ett ovanligt stor mått av mod. ”Man kan tycka att han handlade dumdrigt... Men man får heller inte glömma, att han i livets farliga situationer alltid visade en stor djärvhet – även om han, liksom vi alla, då kunde känna hjärtat bulsa i halsgropen.”³²

²⁸ Franzén, Nils-Olof, (1955) *Agaton Sax klipper till*, sid. 79, Stockholm: Bonniers förlag.

²⁹ A.a. sid. 7.

³⁰ Bull, Lawrence, (1995), *The Environmental Imagination*, sid 7, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

³¹ Franzén, Nils-Olof, (1956), *Agaton Sax och den ljudlösa sprängämnesligan*, sid. 121, Stockholm: Bonniers förlag.

³² Franzén, Nils-Olof, (1955), *Agaton Sax klipper till*, sid. 69, Stockholm: Bonniers förlag.

Dessutom har han inte bara intellektuella förmågor. Hans arsenal av färdigheter är imponerande. En av de mera ovanliga och definitivt sällsynta är undervattensjiu-jitsu som han också får tillfälle att använda.

Till Agaton Sax färdigheter hör nämligen att han är en mästare i undervattensjiu-jitsu, en sinnrik och ytterst svårlärd form av japansk brottning som han ensam behärskar inom den västliga hemisfären. Han attackerade blixtnabbt den främmande simmaren snett framifrån med det eleganta konkonorigreppet, vilket fullkomligt överraskade den oförberedda främlingen. Därpå fullföljde han angreppet med en lika elegant dubbel-joki.³³

Han är naturligtvis också medveten om att han är världsberömd. Och att han är fruktad av världens alla skurkar och banditer. ”Agaton Sax ansikte hade antagit ett av dessa oerhört farliga uttryck som är kända och fruktade i hela den brottsliga världen och som automatiskt kommer alla brottslingar – även de hyperfarliga i toppklassen – att darra i knäveckan.”³⁴

Det är många personer i böckerna, men av utrymmesskäl nämns bara ett urval av de mest centrala. Agatons Sax motståndare är naturligtvis också mycket intelligenta, välutbildade och förslagna. Ett par av dem har professors grad i olika universitetsämnen.

Vid ena kortändan satt professor Mosca, den över hela världen ökända falskmyntaren, specialisten på graeliska språket, infångad av Agaton Sax tjugotre månader tidigare, men nu uppenbarligen förrymd och i frihet. Vid den andra kortändan satt professor Anaxagoras Frank, ökad över hela den civiliserade världen för sin ljudlösa sprängämnesliga, även han infångad av Agaton Sax men strax efter förrymd och i frihet.³⁵

Alla förbrytarna är naturligtvis inte professorer men ändå ytterst kompetenta och farliga. Det är också en kosmopolitisk samling bovar. ”Där satt fransmannen Eustache-Emile Bouchardieu de Clignancourt. Specialitet: öppnande av franska statens bankvalv. Vidare holländaren Heuss van Krochenklemmiger, f.d. avskedad kriminalöverassistent och därför en mycket kunnig och farlig polisbekämpare. Vidare spanjoren Juan Ferez y Hannibal y Cortez Mendosa, en ytterst otrevlig falskspelare som flera gånger ruinerat casinot i Monte Carlo.”³⁶

En annan mycket intelligent och förslagen förbrytare är Herr Gustafsson. Han har tagit ett svenskt efternamn men är född i Mexico.

Men alla bovar är inte av den här kalibern. Det finns en rad underhuggare som säkert hade svårt att ta sig igenom grundskolan. Fräknige Bill är en av dem. Språk är inte hans styrka. Om

³³ Franzén, Nils-Olof, (1957) *Agaton Sax och vita möss-mysteriet*, sid. 64, Stockholm: Bonniers förlag.

³⁴ Franzén, Nils-Olof, (1965), *Agaton Sax och bröderna Max*, sid. 67, Stockholm: Bonniers förlag.

³⁵ Franzén, Nils-Olof, (1957), *Agaton Sax och vita möss-mysteriet*, sid. 37, Stockholm: Bonniers förlag.

³⁶ A.a. sid. 38.

man undantar kroppsspråk. ”... Fräknige Bill ryckte på axlarna och bet en bit av sin vänstra tumnagel.”³⁷

Agaton Sax är inte den enda brottsbekämparen i Byköping. Där finns också finns en polis som heter Antonsson. Han är naturligtvis inte i samma klass som Agaton Sax men är hjälpsam och plikttrogen. Han samarbetar tidvis med Agaton Sax och ibland med Scotland Yard när de är i Byköping.

En annan polisman som också är plikttrogen och hjälpsam, och dessutom en gentleman, är överinspektör Hieronymus Lisington, anställd vid Scotland Yard, Agaton Sax’ ivrige kompanjon i de flesta av böckerna. Överinspektör Lisington utmärks inte av ett lysande skarpsinne. Men det är inget fel på hans engagemang. Han är också ganska klantig. Att alltid hamna i skuggan av Agaton Sax är dessutom svårt att hantera för honom.

Som polisman måste han ju glädja sig åt denna utomordentliga nyhet: att Agaton Sax var i färd med att infånga Octopus P. Scott, denne hittills likt ålen eller bläckfisken alltid undanglidande, bedräglige förbrytare, som ingen polis ens hade sett eller kunde ge signalement på. Men det kändes hårt, att han, inspektör Lisington, inte själv hade infångat denna guldfisk eller bläckfisk.³⁸

En god vän till Agaton Sax är uppfinnaren och vetenskapsmannen Andreas Kark. Han bor i landet Brosnien, bär en magnetisk stålsko och är känd i hela den vetenskapliga världen.

Ett stort geni... Han hade uppfunnit ett ljudlöst sprängämne, och hans forskning inom atom - fysiken är världsberömda och beundrade över hela världen. Och ändå hade han lärt sig allting själv – och han hade skaffat sig mera kunskaper och gjort en rad mera viktiga upptäckter än de flesta vetenskapsmännen vid universiteten, som alla beundrade den lille mannen med stålskon.³⁹

Könsroller

Böckerna speglar generellt traditionella könsroller. Männen har traditionellt manliga arbeten. Kvinnor har för det mesta anställningar som telefonister eller sekreterare. Men det finns några undantag. Ett exempel är en kvinna som har statusen av att rankas mycket högt i förbrytartoppen. ”Den oerhörda sanningen var den, att Rock-Viran inte var Rock-Viran utan den mycket fruktade Helvassa Gullan – en av den internationella förbrytarvärldens farligaste kvinnor, en motsvarighet på kvinnolinjen till en Julius Mosca eller en Octopus Scott.”⁴⁰

³⁷ A.a. sid. 44.

³⁸ Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamantjuvarna*, sid. 60, Stockholm: Bonniers förlag.

³⁹ Franzén, Nils-Olof, (1978), *Agaton Sax och den mörklägda ljusmaskinen*, sid. 66, Stockholm: Bonniers förlag.

⁴⁰ Franzén, Nils-Olof, (1963), *Agaton Sax och Byköpings gästabud*, sid. 60, Stockholm: Bonniers förlag.

Faster Tilda är lite svårplacerad i sammanhanget. För det mesta tycks hon vara upptagen med traditionella kvinnoysslor som att laga mat och sticka. Men ibland får hon rollen som ytterst effektiv och handlingskraftig brottsbekämpare.

Nu hände allt på ett par ögonblick. Ett stort gult föremål svängdes blixtnabbt i luften över kolossen, och i nästa sekund hördes ett halvkvävt rytande när hon förgäves försökte befria sig från en stor gul plasthink, som någon med stor kraft och snabbhet hade tryckt ner över hennes huvud. – Det är din faster! utropade Lisington med yttersta häpnad samtidigt som faster Tilda dök upp bakom den sålunda fängslade Kolossen...⁴¹

Taxen Tickie

Taxen Tickie skildras också som en person med förmågan att tänka. Hennes förmåga till slutsatser är dock mer begränsad än den förmåga som människor har. Att kunna tänka är en fundamental mänsklig förmåga. Och Tickie kan tänka. Människan särställning gentemot djuren naggas här lite i kanten. Djur har ju ofta betraktats som varelser utan tankeförmåga. En föreställning som tidigt grundlades av filosofen Descartes.⁴²

Ofta ligger Tickie i sin korg och följer det som sker omkring henne. Mycket av det hon iakttar omformar hon till tankar och reflektioner, så t.ex. Mäktigast av alla människor är den oerhört mäktige Husbonden, chefredaktör Agaton Sax. Han behärskar elden. Ibland tar han den i sin mun, släcker den med tungan och blåser ut den. Han behärskar den dånande skrivmaskinen. När han slår skrivmaskinen, lyder den honom genast och säger allt vad han vill att den ska säga. Men han måste slå den först. Han behärskar radion. Den talar, spelar, och tiger precis som han vill. Han behärskar pressen. På hans befallning slungar den ut tidningar ut ur sitt stora gap. Han behärskar händelserna. När han vill fyller någon femtio år eller vinner på lotteri. Han behöver bara säga några ord i telefonen, så blir det en stor händelse som står i tidningen... Men även Tickie är mäktig. När hon var mindre trodde hon att bilen var ett djur. Nu vet hon att det bara är en bil. Hon är inte rädd för bilen... Hon kan själv med lätthet sätta dess kraft ut spel. Hon går lugnt ut på gatan, ställer sig framför den annalkande bilen betraktar den skarpt. Då tar dess kraft genast slut, den stannar. Hon har provat detta på de allra största och starkaste bilar.⁴³

Det som är intressant att lägga märke till i det här långa citatet är att Tickie är ett subjekt. Hon framstår som en person med ett jag. I princip är det ingen skillnad på henne och en människa. Man kanske inte ska dra för långtgående slutsatser av detta. Men det är av intresse att notera

⁴¹ Franzén, Nils-Olof, (1966) *Agaton Sax och den bortkomne mr Lisington*, sid. 129, Stockholm: Bonniers förlag.

⁴² Soper, Kate, (1995), *What is Nature?* sid. 53-54, Oxford: Blackwell Publisher Ltd.

⁴³ Franzén, Nils-Olof, (1956) *Agaton Sax och den ljudlösa sprängämnesligan*, sid. 115-116, Stockholm: Bonniers förlag.

att hennes plats i tillvaron möjligen hör hemma i ett posthumanistiskt perspektiv där människa och djur är en del av helheten utan inbördes särställning.⁴⁴

TEKNIK SOM ANVÄNDS I BÖCKERNA KARTLAGD ENLIGT MITCHAMS FYRA OMRÅDEN

Området tekniska objekt delade i åtta grupper

Det första området i Mitchams modell, det han kallar objekt, delar han som nämnts in i åtta grupper. En del av gruppernas innehåll anges bara med exempel. Det ska dock observeras att nedanstående inte är en katalog av alla objekt som ryms i böckerna. Objekten som anges är exempel som förekommer vid flera tillfällen och på det viset är representativa. Det finns en förkärlek för modern teknik i form av miniatyrmikrofoner, miniatyrkameror, miniatyrbandspelare, miniatyrmikroskop osv. När det gäller hur objekten använts berör det också delvis Mitchams tredje område. Teknik som aktivitet. Det är dock mest praktiskt att redovisa objekten och användningen av dem tillsammans.

För att objekten ska bli tydligare att uppfatta i den löpande texten kursiveras dessa. På det viset urskiljs objekten och förhoppningsvis blir texten mer läsbar genom detta.

Kläder

Kläder som grupp är intressant därför att dessa kan bära på information om den som bär kläderna. Och det är naturligtvis självklart att människorna i böckerna bär *kläder*. I annat fall skulle ju böckerna handla om en nudistkoloni. Men vilka slags kläder är det fråga om? De tecknade bilderna är till hjälp för att avgöra detta.

Agaton Sax är alltid välklädd. Med plommonstop, svart kavaj, svarta byxor, fluga och ofta en sidennäsduk i bröstfickan. Kläderna signalerar elegans och förfining. De är också en klassmarkör. När någon ser Agaton Sax och försöker placera honom på samhällsstegen går tankarna i första hand inte till att han är rörmokare eller snickare. Genom sin klädsel skiljer sig Agaton Sax från mängden och intar en särställning gentemot omgivningen. Den positionen ligger helt i linje med den auktoritet han har som brottsbekämpare men också den roll han har som ägare och chefredaktör för Byköpingsposten. Hans kläder kan också signalera en god privatekonomi eller kanske rent av en förmögenhet. Hur det är med den saken ges inget klart

⁴⁴ Öhman, Marie, (2015), *Det mänskligas natur. Posthumanistiska perspektiv hos Lars Johansson, Peter Hoeg och Kerstin Ekman*, sid.11-22, Möklinta: Gidlunds förlag.

besked, men intrycket är ändå att det knappast går någon materiell nöd på Agaton Sax. Till Agatons Sax klädesvanor kommer att han ofta använder en mängd olika slags förklädnader för att inte bli igenkänd under sin jakt på förbrytare.

Hans motståndare i förbrytarvärlden är för det mesta klädda i mörka kläder. Till skillnad mot Agaton Sax är de inte enhetligt klädda. Men ofta bär de en keps på huvudet. Det som särskiljer dem från omvärlden, det som gör att man förknippar dem med illgärningar är deras elaka ansiktsuttryck. Det syns tydligt i Scotland Yards brottsregister.⁴⁵

Överinspektör Lisington är för det mesta klädd i en lång rock i mörk färg. Kragen är alltid uppfälld och ibland bär han en hög tudelad hatt. Något som en del bovar också gör ibland.

Faster Tildas kläder varierar. Likaså färgen. Det kanske är en könsrollmarkör att hon aldrig bär byxor på bilderna?

Privatekonomi

Föremål som hör till köket. Det förekommer till exempel *bestick, tallrikar och koppar* m.m. Sådana föremål finns till exempel hemma hos Agaton Sax.

Byggnader för mänsklig aktivitet

Byggnader där mänsklig aktivitet äger rum finns också. Det kan vara belysande att närmare beskriva *Agatons Sax bostad* och *tidningsredaktion* eftersom en del av böckernas handling utspelas där. Sammantaget kan detta beskrivas som ett slags operativt centrum både för tidningsverksamheten och för uppdragen som detektiv. Bostaden med sovrum är på övervåningen. Redaktionen en trappa ner. I bostaden förvarar han en rad verktyg, maskiner och hjälpmedel som han behöver när han ger sig i kast med brottslingar när och fjärran. På taket landar han ibland sin helikopter, även om han har ett garage på annat håll. En trappa ner finns redaktionen med telefoner, telefax, skrivattiraljer, m.m.

⁴⁵ Franzén, Nils-Olof, (1961), *Agaton Sax och det gamla pipskägget*, bilderna på förbrytarna finns alldeles före första sidan i boken.

Apparater som används för kemiska eller fysiska processer

Apparater som används för kemiska eller fysiska processer, exempelvis tegelugnar, saknas i böckerna.

Infrastrukturer

Företeelser som har att göra med infrastruktur, till exempel vattenreservoarer och gator finns naturligtvis med. I Byköping finns till exempel *Storgatan* och *Buntmakargatan*.

Verktyg

Verktyg som används manuellt som till exempel *hammare*, *pennor*, *kikare*, *mikroskop*. Det är en grupp som är ganska väl representerad i böckerna. Men det är inte den största gruppen. För att belysa några representerade verktyg presenteras ett antal exempel på verktygen och hur de används.

Verktygen som används är ibland ganska enkla men inte desto mindre användbara, som när Agaton Sax med sin *tubkikare* spanar på två skurkar som nyss anlant till Byköping: ”På sitt redaktionsrum snett över Storgatan satt Agaton Sax själv vid sitt skrivbord. I handen höll han Stora redaktionstuben.”⁴⁶ Men en så förhållandevis enkel sak som en kikare kan också vara mycket avancerad. ”Från taket kunde han i sin skottsäkra kikare se Sloane Street 227.”⁴⁷ En kikare som är skottsäker är inte enkel. Det är väl snarast ett exempel på högteknologi. Men den får ändå vara med som exempel på en vardagspryl som används.

En liten *fickspegel* kan också vara användbar: ”Agaton Sax stannade. Han tog fram ett föremål ur fickan och lyssnade spämt. Alldeles riktigt. Främlingen hade också stannat. Föremålet var en liten fickspegel.”⁴⁸

För det mesta är det dock inte relativt enkla saker, som kikare och speglar som förekommer. Det är tidens avancerade teknik som har företräde och utmärker de tekniska föremålen. Det kan finnas många skäl till detta. Författaren kanske tänkt att unga människor tilltalas mest av nya tekniska produkter.

⁴⁶ Franzén, Nils-Olof, (1963) *Agaton Sax och Byköpings gästabud*, sid. 10, Stockholm: Bonniers förlag.

⁴⁷ Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamanttjuvarna*, sid. 34, Stockholm: Bonniers förlag.

⁴⁸ Franzén, Nils-Olof, (1956), *Agaton Sax och den ljudlösa sprängämnesligan*, sid. 34, Stockholm: Bonniers förlag.

Men det finns också en vetenskapshistorisk koppling som är värd att beakta. Under 1950- och 1960- talen, en tid när nio av de elva böckerna gavs ut, skedde en oerhörd snabb utveckling av vetenskapen. En mängd nya upptäckter gjordes. Några exempel som kan nämnas är att den mänskliga DNA- koden upptäcktes, vaccin mot den fruktade sjukdomen polio togs fram, 1969 landsattes en människa på månen, laserteknik började användas. ”Den vetenskapliga forskningen gjorde ytterligare framsteg under efterkrigstiden och nådde en omfattning som aldrig för. Nio tiondelar av alla forskare som funnits i mänsklighetens historia lever just nu, sade man.”⁴⁹ Det är alltså inte konstigt att tekniken fick mycket uppmärksamhet och att forskare och vetenskapsmän värderades högt.

Att under denna tid skriva böcker för barn med en spännande användning av teknik i jakten på farliga förbrytare världen över kan tyckas ha varit tacksamt och kittlande. Och uppenbarligen fick böckerna många läsare. Som nämnts gavs ju böckerna ut i tre upplagor.

Många tekniska verktyg är små men ändå avancerade. *Klockor* till exempel. ”Agaton Sax såg på sitt skottsäkra armbandsur – en gåva från Scotland Yard.”⁵⁰

Att kunna studera saker i detalj är naturligtvis viktigt. *Mikroskop* är självklart ett oundgängligt verktyg i sammanhanget. ”Agaton Sax satte sig vid skrivbordet. Han tog den teckning han nyss hade fått, betraktade den ett ögonblick, och satte sedan upp den på sitt mikroskopundersökningsstaffli... med mikroskopet granskade nu Agaton Sax varje cm² av teckningen.”⁵¹

Det finns gott om *skjutvapen* i böckerna. Skjutvapen är det mest frekvent förekommande. För det mesta är det handeldvapen av typen *revolver*. Denna kategori av objekt används både av detektiverna och av förbrytarna. Vapen hanteras också av konduktörer i landet Brosnien. ”Stäng fönstret, tull- och passkontroll! ropade den uniformerade och revolverförsedde konduktören i synnerligen obehaglig ton.”⁵²

Vapen förekommer också hos vanliga medborgare. ”Senare på dagen träffade Agaton Sax den utomordentlige mr Stubbman. Han kom in på Agatons Sax hotellrum med salongsgeväret över axeln.”⁵³

⁴⁹ Bjöl, Erling, (1978), *Världshistorien efter 1945*, del 2, sid. 550, Stockholm: Bonniers förlag.

⁵⁰ Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamanttjuvarna*, sid. 8, Stockholm: Bonnier förlag.

⁵¹ A.a. sid.19.

⁵² Franzen, Nils-Olof, (1955) *Agaton Sax klipper till*, sid. 7, Stockholm: Bonniers förlag.

⁵³ Franzen, Nils-Olof, (1957), *Agaton Sax och vita möss-mysteriet*, sid. 122, Stockholm: Bonniers förlag.

Och när några förbrytares farlighet beskrivs används något som i högsta grad har anknytning till skjutvapen, nämligen en skjutbana, för att visa deras förmåga:

'Ta den här kikaren' 'Ni ser väl skjutbanorna?' 'Visst', svarade konduktören. 'Betrakta då nya skjutbanan till vänster!' Konduktören satte kikaren till ögonen. Hans drag tycktes förmörkas, han bet ihop tänderna och mumlade ett tydligt: 'Fördömt!' 'Ni ser' sa målarer 'Rikta då kikaren mot den andra skjutbanan.' Konduktören såg och mumlade därefter samma ord än en gång.

'Ni ser vilken fiende ni har att kämpa emot', sa målarer i samma ögonblick som berg- och dalbanan satte sig i rörelse. 'De skjuter varenda skott mitt i prick'...⁵⁴

Ibland uppvisas en massiv mängd vapen. Beväpnade personer med vapen i högsta beredskap.

Med ens vimlade det av beväpnade män – runt väggarna, i dörrarna, på den stora trappavsatsen. En kanon stod plötsligt i den breda ingången och gapade med sin väldiga mynning mot de båda ligorna. Högst uppe på trappan i spetsen för tjugo kulsprutebeväpnade poliser, stod Agaton Sax.⁵⁵

Men det avlossas inga skott mot människor i böckerna. Man kan inte heller påstå att det finns något förhållande av att lösa konflikter med våld. Vapnen använts för att hota och hålla motståndare i schack.

Vapnen verkar inte heller vara ett uttryck för en machokultur. Agaton Sax är knappast en person som kan gör ett intryck av en "machokille". Bara när man tar hans klädsel i beaktande är han inte klädd som män i jakt och vapentidningar med "... modeller i rutiga skjortor och stövlar för att markera sin maskulinitet."⁵⁶

Det kan finnas en sociologisk förklaring. Under den tid då böckerna skrevs rådde det kalla kriget. NATO och Warszawapakten stod med väpnade styrkor mot varandra. Det neutrala Sverige fanns mellan stormaktsblocken och hade ett relativt starkt försvar. Flygvapnet var det fjärde största i världen. Det var allmän värnplikt och många blev inkallade till repövningar. I Sverige har det funnits allmän värnplikt sedan 1901.⁵⁷ Därför var stora delar av befolkningen vana att handskas med vapen. Stora krigsövningar förekom också. Frivilliga försvarsorganisationer som till exempel Hemvärnet bildades också under Andra Världskriget

⁵⁴ Franzén, Nils-Olof, (1965) *Agaton Sax och bröderna Max*, sid. 53-54, Stockholm: Bonniers förlag.

⁵⁵ Franzén, Nils-Olof, (1955) *Agaton Sax klipper till*, sid. 112, Stockholm: Bonniers förlag.

⁵⁶ Connell, R. W, (2008), *Maskuliniteter*, sid. 122, Göteborg: Daidalos bokförlag.

⁵⁷ Ericson, Lars, (1999), *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, sid.109, Lund: Historiska Media.

och har fortlevt i det svenska samhället.⁵⁸ Vapenmakt var på det viset synligt och legitimt. Kanske detta bidrog till förekomsten av vapen i böckerna?

Maskiner och drivmedel

Maskiner som drivs av något slags drivmedel, drivmedlet kan till exempel vara olja eller bensin. Elektricitet är också ett drivmedel som kan användas. I böckerna förekommer flera olika slag av maskiner med flera slags drivmedel. Gruppen maskiner är den mest omfattande gruppen.

En maskin av det större slaget som förekommer flera gånger är *bilen*. Även bilar som inte normalt används för att köra ikapp flyende bovar kan till nöds användas. Agaton Sax, som är en uppslagsrik uppfinnare, har uppfunnit en brandbil som inte bara är modern utan också snabb:

Brandbilen var Sveriges snabbaste och mest moderna. Agaton Sax var en av norra Europas skickligaste bilförare. Dessutom behärskade han alla knappar och spakar. När han nu trampade gaspedalen i botten, lekte ett litet triumferande leende på hans läppar. Brandbilen närmade sig obevekligt skurkarnas vagn.⁵⁹

Stora maskiner förekommer naturligtvis men det finns en förkärlek för små tekniska manicker. Det är ofta också saker man inte vardagsvis benämner maskiner men i det här sammanhanget är *mikrofoner, radiomottagare, bandspelare, radiosändare* och likande, faktiskt maskiner. De drivs elektriskt. Mikrofoner kan vara mer eller mindre sofistikerade.

Inne i själva slipsen bar han i själva verket en osynlig mikrofon, som var kopplad till en miniatyrradiosändare, vilken satt inmonterad i hans kulspetspenna. På Byköpings-Postens redaktion satt i denna stund faster Tilda, försedd med en specialbyggd radiomottagare.⁶⁰

En annan mycket användbar sak för en detektiv är naturligtvis en pålitlig dyrk för att kunna öppna låsta dörrar.

– Som du vill, mumlade Agaton Sax under mustaschen och tog fram sin transistoriserade special-dyrk, som gick till alla dörrar och kassaskåp. Han satte in dyrken i nyckelhålet, tryckte på en liten knapp på dyrkens handtag och lyssnade till det surrande som uppstod när dyrkens sökar-anordning sökte sig fram till den riktiga lås-typen. Ett litet klickande skar genom tystnaden. Nyckeln på insidan föll ner på golvet. Låset var öppnat.⁶¹

⁵⁸ A.a. sid. 259.

⁵⁹ Franzén, Nils-Olof, (1963), *Agaton Sax och Byköpings gästabud*, sid. 112, Stockholm: Bonniers förlag.

⁶⁰ A.a. sid. 80

⁶¹ Franzén, Nils-Olof, (1967), *Agaton Sax och de okontanta miljardärerna*, sid. 80, Stockholm: Bonniers förlag.

Men det är inte bara Agaton Sax som använder små tekniska hjälpmedel. Även Scotland Yard och överinspektör Lisington använder miniatyrteknik.

Vad är det för bevismaterial? Frågade Agaton Sax med största oro. – 'Ett litet magnetfotoband'. – 'En inspelning som ni har gjort?' – 'Javisst jag köpte genast en miniatyr-bandspelare för tjugofem pund och tio shilling. Jag prutade tio shilling'.⁶²

Ser man till teknikhistorien får tekniska produkter i miniformat allt större betydelse under efterkrigstiden. En epokgörande uppfinning var transistorn.⁶³ Den kom att ersätta stora radorör och möjliggjorde teknik i allt mindre format. När Agaton Sax använder teknik är det en spegling av det senaste som går att uppbringa inom det tekniska området.

En stor maskin som redan nämnts och som kommer till användning vid flera tillfällen är *helikopter*. Agaton Sax har naturligtvis en egen helikopter. Ett annat fortskaffningsmedel som används är *motorcykel*.

Raskt styrde han stegen mot Stopelius affär vid Bruntmakargatan. Han pekade genast på en 2-cylindrig Super Tiger-4: an. ”– 'jag tar den', sa han bestämt. 'Här är en check'. Förbluffad och artigt bugande ledde biträdet ut Tiger-4 på Bruntmakargatan, varpå Agaton Sax med en välberäknad rörelse svängde högra benet över motorcykeln och trampade igång den.⁶⁴

En maskin som indikerar framtida teknik och är i högsta grad aktuell idag är *datamaskinen*. Den Agaton har i sin ägo har han döpt till *Tänkande August*. Den har alltså ett namn och namnet anger en förmåga. Nämligen förmågan att tänka. Den är uppfunnen och konstruerad av Agaton Sax.

Beslutsamt reste sig Agaton Sax ur redaktionsstolen. Han gick fram till draperiet för garderoben, och tryckte på Kom-knappen för Tänkande August. Efter 4,5 sekunder gled Tänkande August ljudlöst upp i sitt positions- och operationsläge i garderoben, från sitt viloläge nere i den före detta kolkällaren. Agaton Sax stod ett ögonblick i tystnad och betraktade beundrande sin uppfinning.⁶⁵

Det är inte dagens elektronik i funktion som beskrivs när datamaskinen löser någon uppgift utan närmast mekaniska termer som används.

⁶² Franzén, Nils-Olof, (1966), *Agaton Sax och den bortkomne Mr. Lisington*, sid. 90, Stockholm: Bonniers förlag.

⁶³ Hansson, Staffan, (1996), *Teknikhistoria*, sid. 402, Lund: Studentlitteratur.

⁶⁴ Franzén, Nils-Olof, (1955) *Agaton Sax klipper till*, sid. 38-39, Stockholm: Bonniers förlag.

⁶⁵ Franzén, Nils-Olof, (1966), *Agaton Sax och den bortkomne Mr Lisington*, sid. 30, Stockholm: Bonniers förlag.

– Man såg kuggjul snillrikt gripa in i varandra och nästan osynliga små hävstänger hävas upp och ner, fram och tillbaka, medan en roterande måltavla inne i maskinen tycktes beskutas av ett stort antal molekyl-pistoler, vilka oupphörligt laddades med nya friska tankeskott.⁶⁶

Nick Bostrom räknas som en av världens ledande experter på artificiell intelligens. Han skissar olika möjliga typer av framtida datorintelligens. Därför kan det vara intressant att med hjälp av Boströms skisserade typer av datorintelligens försöka beskriva Tänkande August som datorintelligens.

Den typ som tydligast framställs i böckerna om Agaton Sax är vad Boström kallar ”Orakel”. ”Orakel är ett system som besvarar frågor.”⁶⁷ Sådana datorer finns idag. Information i form av frågor matas alltså in i datorn och den avger ett svar.

Agaton Sax förklarar för överinspektör Lispinton från Scotland Yard hur hans uppfinning fungerar: ”En datamaskin måste ”matas” med en massa uppgifter för att kunna svara. Den måste alltså få veta allt man vet om en viss sak; därefter kan den svara på frågor som man ställer till den.”⁶⁸ Men Tänkande August är mer avancerad än så:

Titta på den här tavlan med de nålfina visarna. Den registrerar varje ljud från parken och från det höga stängsel som omger parken. Så snart någon rör sig i närheten, rör också visarna på sig och rapporterar till Tänkande Augusts ljudregistreringscentra, som genast förstår vad det är för sorts ljud och sänder ljudregistreringsimpulser till Tänkande Augusts talomvandlingsgeneratorcentral. Rapporten omvandlas då till en röst i ljudimpulsomvandlingsfonostatcentralen. ... Den apelsingula knappen reglerar en högtalare. Om man trycker på denna knapp, kommer Tänkande August röst ut ur högtalaren. ... Jag går ut till bilen, och du följer med vad Tänkande August rapporterar.⁶⁹

Här fungerar alltså Tänkande August inte enbart i sin kapacitet att besvara frågor utan har också en förmåga att analysera ljud och tolka dessa.

Han tog fram sin mikro-radio, en s.k. walkie-talkie, som var inställd på Tänkande Augusts våglängd. Han sände en signal till datamaskinen och fick följande svar: – INGA MÄNSKLIGA VARELSER HAR PASSERAT UT ELLER IN. FLADDERMÖSS, IGELKOTTAR, MULLVADAR, ICKE FARLIGA.⁷⁰

⁶⁶ Franzén, Nils-Olof, (1965) *Agaton Sax och bröderna Max*, sid. 27, Stockholm: Bonniers förlag.

⁶⁷ Bostrom, Nick, (2017), *Superintelligens. Vägar, faror, strategier*, sid. 228, Lidingö: Fri Tanke förlag.

⁶⁸ Franzén, Nils-Olof, (1966), *Agaton Sax och den bortkomne Mr Lispinton*, sid. 31, Stockholm: Bonniers förlag.

⁶⁹ Franzén, Nils-Olof *Agaton Sax och de okontanta miljardärerna*, sid 106, Stockholm: Bonniers förlag.

⁷⁰ A.a. sid 81-82.

I Nick Bostroms datortyper liknar Tänkande August i den här funktionen det Bostrom kallar ”Ande”. ”En ande är ett system som verkställer kommandon: den tar emot kommando på hög nivå, utför det och pausar sedan i väntan på nästa kommando.”⁷¹

Tänkande August är alltså en komplex och avancerad dator. Och med ett namn som anger förmågan att tänka ligger det nära till hands att föreställa sig att det finns ett slag personlighet inbyggd i datamaskinen. Eller åtminstone en självmedvetenhet. ”– ’Hör på, Tänkande August’, sa Lispington. ’Hur kan Agaton Sax känna till den här affären?’ ’Mycket enkelt. Han har länge haft ögonen på saken. Han har också rådfrågat mig – Tänkande August.’”⁷²

Möjligen går det kanske också att tolka Agaton Sax som att hans egen intelligens överträffas av Tänkande August. ... ” ’jag ska rådfråga tänkande August när jag kommer hem – det kanske finns hopp i alla fall’.”⁷³

Tänkande August skulle i så fall vara ett exempel på artificiell som överträffar människans intelligens.

Det är intressant att en datamaskin ges stor plats i flera av böckerna. Det är exempel på toppmodern teknik som ligger i framkant i den tidens tekniska utveckling. Det är för övrigt kanske inte en tillfällighet att en datamaskin får en betydande plats i flera av böckerna. Sverige var nämligen redan på femtiotalet en av världens ledande nationer när det gällde datorer. 1954 hade Sverige till exempel världens snabbaste dator i bruk.⁷⁴

Automatiska maskiner

Automatiska maskiner som inte behöver påfyllning av bränsle eller ständig kontroll av mänskliga operatörer. Som exempel anges värmeelement som regleras av en termostat. Det förekommer en *ljusmaskin* i den sista boken i serien, den som gavs ut 1978. Det är en maskin som drivs av ljus. Den bör uppfylla kriteriet som gäller för den här gruppen. Det enda en operatör behöver göra är att rikta en lampa mot maskinen för att den ska starta och sedan drivs den av dagsljuset. En tänd lampa nattetid fungerar lika bra. Maskinen kan också startas med hjälp av solsken eller av en åskblixt. Ljuset är alltså det som fungerar som bränsle och driver

⁷¹ Bostrom, Nick, (2017), *Superintelligens. Vägar, faror, strategier*, sid, 233, Lidingö: Fri Tanke förlag.

⁷² Franzén, Nils-Olof, (1967), *Agaton Sax och de okontanta miljardärerna*, sid. 21, Stockholm: Bonniers förlag.

⁷³ Franzén, Nils-Olof, (1978), *Agaton Sax och den mörklagda ljusmaskinen*, sid 148- 149, Stockholm: Bonniers förlag.

⁷⁴ Hansson, Staffan, (1996), *Teknikhistoria*, sid. 401, Lund: Studentlitteratur.

maskinen. Men det behövs tydligen ett starkt ljussken för att den ska starta. Sedan den startat räcker det med dagsljus för att driva den.

Så kom jag ihåg, att maskinen hade startat när den häftiga ljusblitzen kom. Tänk om det var så att maskinen behövde ett starkt ljussken just för att starta, men att den sedan kunde fortsätta att arbeta på bara dagsljus. I så fall behövde jag bara släcka lampan, så skulle jag få svar på frågan... Lampan slocknade men maskinen fortsatte att gå!⁷⁵

Området kunskap

Som nämnts tidigare har Mitcham fyra olika slags kunskap i sin modell. Kunskap som sensomotorisk förmåga är kunskap som "sitter i händerna" och inte är teoretiskt förvärvat. Kunskap som tekniska maximer är "tumregler" som bygger på beprövad erfarenhet. Exempelvis "Ta en halv tesked salt i potatisvattnet". Kunskap som deskriptiva lagar av äldre slag är generaliseringar från tidigare erfarenhet som inte är vetenskapligt systematiserade. Kunskap som moderna vetenskapliga teorier och tekniska regler är den del av det moderna forskarsamhället och är vetenskapligt systematiserade. Vid genomgången av böckerna om Agaton Sax är kunskapen representerad i olika hög grad.

Kunskap som sensomotorisk förmåga tycks inte alls vara representerad i böckerna.

Kunskap som tekniska maximer i form av tumregler verkar inte vara något Agaton Sax eller någon annan använder sig av. Men ett tillvägagångssätt som kanske tolkas som en tumregel är att han ofta använder förklädnader när han är i färd med att försöka fånga bovar. Det förefaller rimligt att tänka att Agaton Sax har det som en tumregel mot bakgrund av att det är en beprövad metod.

Kunskap som deskriptiva lagar av äldre slag som är generaliseringar från tidigare erfarenhet syns inte till i böckerna. Det finns en förkärlek för användning av modern teknik hos Agaton Sax. Det blir inte minst tydligt vid redovisningen av några grupper av objekten. Till exempel gruppen maskiner.

Kunskap som moderna vetenskapliga teorier och regler förekommer. Det finns några fantastiska uppfinningar, som till exempel *Ljusmaskinen* eller *Tänkande August* som implicerar kunskap om moderna vetenskapliga teorier och regler. Det är så att säga underförstått. Men det finns också exempel på samtal som berör modern vetenskap. " 'En

⁷⁵ A.a. sid. 75-76.

atom består mest av tomrum. Den innehåller mycket litet fast materia, som man säger. Det mesta utgörs av tomrum mellan de små småbitar varav atomen är uppbyggd' ".⁷⁶ Den här typen av kunskap besitter också några av personerna i böckerna. En av dem är den tidigare nämnde Andreas Kark.

Området aktivitet

Här sammanförs kunskap med viljan att konstruera och använda objekten, artefakterna.

"Technology as activity is that pivotal event in which knowledge and volition unite to bring artifacts into existence or to use them [...]."⁷⁷ Teknik i en konkret betydelse används främst i form av objekt som verktyg och maskiner Och det förekommer som visats mycket användning av den formen av teknik i materialet. Det vimlar ju av olika slags verktyg och maskiner i böckerna och de kommer till ständig användning i Agatons verksamhet som detektiv. Men det finns också en annan viktig form av aktivitet i Agaton Sax -böckerna. Agaton Sax är ju också uppfinnare. Tänkande August är ett exempel på en av hans uppfinningar. I Agaton Sax' uppfinningar sammanförs hans vilja att skapa något med hans kunskaper och resultatet blir en maskin som kommer till användning i hans brottsbekämpande verksamhet.

Området vilja

Teknik som vilja är det sista området i Mitchams modell. I kapitlet som behandlar tekniken som vilja skriver Mitcham om viljan utifrån olika teoretiska och filosofiska aspekter. Det som ligger närmast till hands här är viljan som individuell motivation. "There may well be a sense in which each person's motivation, being unique, becomes connected to artifacts, knowledge, and making and using in different ways."⁷⁸

Agaton Sax använder tid och resurser för att bekämpa avancerad internationell brottslighet. Men vad driver honom att göra sinnrika uppfinningar som till exempel Tänkande August och att skaffa och använda sofistikerad många gånger hypermodern teknik i jakten på bovar?

Hans motivation och drivkraft tycks utgå från vrede och indignation när det gäller skurkar. Hans känslor är starka när det gäller brottslingar. "Med vilken harm såg inte Agaton Sax

⁷⁶ Franzén, Nils-Olof, (1956), *Agaton Sax och den ljudlösa sprängämnesligan*, sid. 31, Stockholm: Bonniers förlag.

⁷⁷ Mitcham, Carl, (1994), *Thinking through Technology. The Path between Engineering and Philosophy*, sid. 209, Chicago: The University of Chicago Press.

⁷⁸ A.a.sid. 250.

dessa ansikten! Med vilket förakt tänkte han inte på de engelska fängelseövervakningsmyndigheterna som så illa vakat över dessa personer.”⁷⁹

Hans annars så blida och förbindliga beteende förbyts vid konfrontationen med bovar och banditer. ”Agaton Sax ansikte hårdnade när han hörde detta skymfliga program uppläsa. Och sekunden därpå bleknade han av vrede[...]”⁸⁰

MODERNITETEN I BÖCKERNA OM AGATON SAX

I följande knyts min definition av tekniksynen, som innebär hur tekniken värderas positivt eller negativt, i böckerna till Peter Bergers kännetecken för moderniteten. Framtidsinriktning är ett av de kriterier som kännetecknar moderniteten. I böckerna blir det tydligt när det gäller tekniken. Som redan visats så finns det en förkärlek för modern, för att inte säga hypermodern, teknik. En teknik som pekar framåt. Det är ofta den allra senaste tekniken. Ett exempel är datamaskinen Tänkande August. Som redan påpekats låg Sverige i framkant när det gäller forskning och utveckling av datorer under 1950-talet. Den märkliga Ljusmaskinen som omtalas pekar otvivelaktigt mot framtiden. Sedan böckerna gavs ut har det skett en omvälvande utveckling på det här området. Det finns till exempel paneler på hustak som drivs av solljus och som kuriosa kan nämnas att uppsatsförfattaren äger ett armbandsur som drivs av ljus.

Den tekniksyn som återspeglas här visar att tekniken värderas positivt. Den ligger ju i framkant, den allra senaste tekniken som går att uppbringa. Tekniken pekar framåt mot ljus framtid. Denna positiva värdering av tekniken ligger väl i linje med modernitetens framtidsinriktning.

Frihet är centralt i moderniteten enligt Berger. I böckerna är det Agaton Sax som person som representerar en fri människa. Han är inte bunden av vare sig klass, religion eller något kollektiv. Och utan att kunna belägga det med något direkt citat så är mitt intryck, utifrån en sammanvägd bedömning, att Agaton Sax verkar stå helt fri att inrätta sin tillvaro som han vill, utan att vara tvingad av samhällets gängse mönster och konventioner i sitt sätt att leva.

Agaton Sax är också en sann individualist i modernitetens anda. I sitt beteende är han korrekt och artig men okonventionell och fri gentemot sin omgivning. Och när det gäller att lösa brott går han sin egen väg och använder sina egna metoder efter sitt eget gottfinnande. Agaton Sax

⁷⁹ Franzén, Nils-Olof, (1957), *Agaton Sax och vita möss-mysteriet*, sid. 37, Stockholm: Bonniers förlag.

⁸⁰ A.a. sid. 39.

individuella personlighet präglar hans sätt att arbeta. Det är också genomgående i böckerna att han inte gärna tar några råd av andra utan använder tillitsfullt den egna förmågan och kompetensen när han arbetar med något uppdrag. Men också hans klädsmak, med plommonstop, svart kavaj, svarta byxor och med en fluga kring halsen, uttrycker individualism och självständighet. Han framstår som en människa med särpräglad klädsmak utmärkande för hans unika personlighet.

Rationalitet och förnuft är utmärkande och karaktäristiska verktyg för att hantera tillvaron i modernitetens världsbild. Som väl tydligt framgått är användningen av teknik i form av förnuft också en grundbult när Agaton Sax utövar sin verksamhet. Det är logiskt tänkande han tar till sin hjälp för att kunna komma till rätta med problem han ställs inför. Det är dock inte bara logisk slutledningsförmåga han använder. Agaton Sax tänkande utmärks också av en häpnadsväckande idérikedom. Han får lysande uppslag när han har tankeverksamheten igång och är koncentrerad på att hitta möjligheter för att lösa och bekämpa brott. Men det finns mer i böckerna som kan placeras in i moderniteten än bara förnuft och rationalitet hos personen Agaton Sax. Den värld som beskrivs i böckerna karaktäriseras av rationalitet. Det är en sekulariserad tillvaro som skildras. Det finns ingen plats för något gåtfullt som gäckar människans förnuft i Agaton Sax värld. Inga dunkla övernaturliga makter hotar människor och samhälle. Inget mystiskt och oförklarligt ryms på boksidorna. Allt har en naturlig förklaring. Och allt kan lösas med förnuftiga och rationella metoder personifierade av Agaton Sax. Vetenskaplig utveckling är också en konsekvens av rationalitet och förnuft. Uppfinningar har redan nämnts som exempel. Men det har också visats ovan att det finns prov på samtal mellan Agaton Sax och vetenskapsmannen Andreas Kark där de samtalar om vetenskapliga teorier när det gäller atomfysik.

Den tekniksyn som speglas här är otvetydigt positiv. Tekniken ges ett högt värde. Tekniken i form av förnuft och rationellt tänkande är ett verktyg som gör det möjligt att bemästra tillvaron. Tekniken innehar en central position i tillvaron som ett instrumentellt verktyg. Den tekniksyn som uttrycks är optimistisk både när det gäller framtidsinriktningen och användningen av förnuft och intelligens. Tekniksynen i böckerna kan därför med fog sägas höra hemma i moderniteten.

Det Berger kallar för abstraktion speglar det moderna samhället och eftersom Agaton Sax lever i ett modernt samhälle återfinns en rad av dess företeelser i det samhälle han lever i. Han är till exempel själv representant för media genom sitt arbete som redaktör för

Byköpingsposten som delger läsarna både lokala nyheter och världshändelser. Det förekommer en rad av olika teknologier, transportväsendet förekommer ofta. Tåg och bilar skildras i flera av böckerna. Ett modernt bankväsen finns också. Och ett exempel på en storstad är London där flera äventyr utspelar sig.

En sammantagen bedömning mot bakgrund av min definition av tekniksynen och Peter Bergers kriterier av moderniteten är att innehållet i böckerna om Agaton Sax hör hemma inom den epoken. Det är, som visats ovan, särskilt teknikens centrala roll i böckerna som befäster detta. Detta trots att sju av de elva böckerna kom ut under 60- och 70-talen. I uppsatsens inledning gavs flera exempel på företeelser under 60- och 70-talen som jag menar kom att bidra till ett utmanande och ifrågasättande av mycket av det som moderniteten representerar i form av framtidstro, individualism och tro på vetenskaplig rationalitet. Men i böckerna fortlever obehindrat, framtidstron, individualismen och vetenskaplig rationalitet parat med förnuft.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Här är det plats att sammanfatta resultat och föra en del resonemang om innehållet de undersökta böckerna.

Carl Mitchams modell med fyra områden har gett en differentierad bild av tekniken. Det är en modell som beskriver verklig teknik. Tekniken i Agaton Sax böckerna rör sig i en fiktiv fantasivärld. Men som analysmodell är Mitcham ändå mycket användbar. Genom den fördjupas och breddas bilden av tekniken som förekommer i böckerna på ett sätt som inte alls kunnat uppnås utan den modellen. Enbart en beskrivning av konkreta objekt som verktyg och maskiner skulle vara ofullständig. Genom modellen skildras också användningen av dessa. Till detta kommer teknisk kunskap och viljan att ta fram och använda tekniken.

I böckerna är det lätt att se hur de fyra områdena samverkar till en helhet. Objekten, till exempel olika slags verktyg och maskiner används, det vill säga aktiveras, i konkreta situationer som har exemplifierats i föregående text. Förstoringsglas, mikrofoner, datamaskiner med mera tas till hjälp för att lösa brott. Som bakgrund till den konkreta aktiviteten ligger kunskap hos Agaton Sax som han tar till sin hjälp för att på bästa sätt använda de objekt han har till sitt förfogande. Viljan, motivet, finns också integrerad. Det är den som får Agaton Sax att använda tekniken för att bekämpa brottsligheten.

Tekniken i böckerna fyller också funktionen av en oundgänglig roll i berättelsen. Den är som nämnts ett ”Sesam öppna dig”. Utan tekniken skulle inte några brottslingar fångas in, Det är alltså mer än teknik som beskrivs. Det är hur den fungerar i berättelsen som är intressant att notera.

Det finns en förkärlek för sofistikerad och modern teknik. Och gärna i mikroformat. Det är genomgående i alla böckerna. Det finns ingen antydning till kritik av tekniken. Det är som om det är svenskt femtiotal med god ekonomisk tillväxt och framtidstro bokserien igenom. Det sociologen Peter Berger menar känneteckna moderniteten som framtidsinriktning, frihet, individualism och rationalitet, sekularisering och abstraktion återfinns i böckerna. Därför kan den med fog placeras in i moderniteten. Detta trots utmaningar och ifrågasättande av moderniteten genom exempelvis en begynnande miljödebatt, global oljekris, studentrevolten 1968, ett politiserat och kollektivt orienterat 1970-tal och ifrågasättande av den vetenskapliga utvecklingens rationalitet.

Den optimistiska tekniksyn som framkommer i böckerna och sätts i samband med moderniteten kan preciseras närmare och sägas ha både ett instrumentellt värde och normativt värde. Teknikens användning har som syfte att bekämpa brottslighet. Det är detta som motiverar den uppsjö av tekniska manicker som används. Och när Agaton Sax avvänder sin snillrika tankeverksamhet när han har ett uppdrag som detektiv är det med avsikten att ställa sin förmåga i rättvisans tjänst. All den kompetens han innehar och de tekniska objekt han använder har ett instrumentellt värde när det gäller att lösa brott och ställa bovar och banditer till svars.

Det finns en mycket positiv normativ värdering av tekniken. Den tjänar rättvisan. Och rättvisan är naturligtvis en norm, ett normativt värde, i ett civiliserat samhälle. Det är ju tack vare tekniken som brott klaras upp och bovar och banditer buras in. Detta kan kopplas till begreppet effektivitet. Tekniken är effektiv. Den ger resultat. Men det finns mer här. Böckerna förmedlar nämligen en bild av en rationell värld som Agaton Sax lever i. Han hittar alltid lösningar. Och i en rationell värld, modernitetens värld, värderas effektivitet högt. Därför förstärker den rationella världen teknikens normativa värde och knyter samman teknik och modernitet. Genom att tekniken också används med sådan framgång i bekämpande av brottslighet finns det naturligtvis en tilltro till den. Tilltron till tekniken bidrar också rimligen till att den värderas positivt.

Det finns ytterligare en anknytning till moderniteten som inte har med tekniken att göra. Det handlar om ett slags stillastående i moderniteten i böckerna. Det är en motsats mot det som sker i böckerna om Biggles där samhällsförändringar speglas i böckernas innehåll, som den tidigare nämnda Stefan Mählqvist visat i sin avhandling.

Någonting annat som inte heller har med tekniken att göra, men som kan vara intressant att notera, därför att det kan relateras till moderniteten, är det som också kan betraktas som ett slags stillastående i småstadskaraktären i tillvaron. Tillvaron blir hanterlig och gripbar. Och därmed på ett sätt stillastående. Frederik Tygstrup har ett intressant resonemang, som också kan anknytas till moderniteten, om begreppet ”plats” i anslutning till romanen *Rummets rymd* av Georges Perec.⁸¹ Tygstrup menar att i modernitetens föränderliga värld finns en längtan efter bland annat den ideala hemorten. Det är drömmen om en trygg, oföränderlig plats som fungerar som en motvikt mot modernitetens instabila och snabbt föränderliga värld. Från denna utgångspunkt skulle den hanterliga och gripbara småstadskaraktären i böckerna kunna karaktäriseras som en slags balans av moderniteten.

Varifrån förkärleken för den sofistikerade tekniken härrör ifrån blir bara gissningar. Men under den här tiden var Ian Flemmings böcker om James Bond, agent 007 populära. När de sedan filmatiserades blev de ännu mer populära.⁸² James Bond använde ofta tidens, och ibland, framtidens mest avancerade teknik. Det är en möjlig samtida inspirationskälla.

Det verkar finnas en ousinlig fantasi och förtjusning när det gäller att hitta på verktyg och maskiner och beskriva deras användning. Och det finns en förkärlek för de allra modernaste teknikprylarna. Mekaniska produkter är mycket mer förekommande än böcker och dokumentsamlingar. Även om uppslagsverk och kodböcker används vid något tillfälle.⁸³

I förlängningen kan man nästan ana en slags teknologisk determinism.⁸⁴ Där tekniken är den styrande kraften i samhällsutvecklingen. Det är dock svårt att hitta tillräckligt stöd i form av citat för detta i böckerna.

⁸¹ Tygstrup, Frederik, (2015), *Litteratur. Introduktion till teori och analys*, sid. 302 ff, Lund: Studentlitteratur

⁸² Storey, John, (2003), *Cultural Studies And The Study of Popular Culture*, sid. 50, Athens Georgia: The University of Georgia Press.

⁸³ Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamanttjuvarna*, sid. 12 och 20, Stockholm: Bonniers förlag.

⁸⁴ Murphie, Andrew, Potts, John, (2003), *Culture and Technology*, sid. 11-13, New York: Palgrave Macmillan.

Det är omöjligt att ange något skäl för varför moderniteten speglas i böckerna. Kan Franzéns beskrivning av verkligheten ha något att göra med hans egen verklighetsuppfattning? Det vet man naturligtvis inte. Som nämndes i inledningen disputerade han på en avhandling om Émile Zola som var en utpräglad naturalist. Finns det ett samband? Bara ett avslutande uppslag av uppsatsförfattaren.

LITTERATURFÖRTECKNING

Applebaum, Noga, (2010), *Representations of Technology in Science Fiction for Young People*, New York: Routledge.

Axell, Cecilia, (2015), *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Findus och Pettson*, Linköping: Linköping University, Electronic Press, [http://www: diva-portal/smash/record.jsf](http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf)

Berger, Peter L. (1977), *Facing up to Modernity. Excursions in Society, Politics, and Religion*. New York: Basic Books.

Bergman, Helena, Christina Florin och Jens Ljunggren (red.), (2017), *Känslornas revolution. Kärlek, ilska och lycka på 1970-tal*. Stockholm: Appell Förlag.

Bergman, Kerstin, Sara Kärrholm, (2011), *Kriminallitteratur. Utveckling, genrer, perspektiv*, Lund: Studentlitteratur

Bjöl, Erling, (1978), *Världshistorien efter 1945*, Stockholm: Bonniers förlag.

Bjöl, Erling, (1980), *Sköna nya värld. Vår tids kulturhistoria del 3*. Stockholm: Bonniers förlag.

Bostrom, Nick, (2017), *Superintelligens. Vägar, faror, strategier*. Lidingö: Fri Tanke Förlag.

Bull, Lawrence, (1995), *The Environmental Imagination*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Butts, Dennis, (2010), *Children's Literature and Social Change. Some Case Studies from Barbara Hofland to Philip Pullman*, Cambridge: Lutterworth Press.

- Carson, Rachel, (1963), *Tyst vår*, Stockholm: Tidens förlag.
- Connell, R.W, (2015), *Maskuliniteter*, Göteborg: Daidalos bokförlag.
- Ericson, Lars, (1999), *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Lund: Historiska Media.
- Franzén, Nils-Olof, (1955), *Agaton Sax klipper till*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1956), *Agaton Sax och den ljudlösa sprängämnesligan*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1957), *Agaton Sax och vita möss-mysteriet*, Stockholm, Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1959), *Agaton Sax och de slipade diamanttjuvarna*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1961), *Agaton Sax och det gamla pipskägget*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1963), *Agaton Sax och Byköpings gästabud*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1965) *Agaton Sax och Bröderna Max*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1966), *Agaton Sax och den bortkomne Mr Lispington*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1967), *Agaton Sax och de okontanta miljardärerna*, Stockholm: Bonniers förlag.
- Franzén, Nils-Olof, (1970), *Agaton Sax och den svällande Rotmos-affären*, Stockholm: Bonniers förlag
- Franzén, Nils-Olof, (1978), *Agaton Sax och den mörklägda ljusmaskinen*, Stockholm:
- Fredriksson, Lillian och Karl G Fredriksson, (2011), *BLÖD! Inget tvivel om den saken! Svenska deckare för barn och ungdom från Kalle Blomkvist till gatugängen*, Lund: BTJ Förlag.
- Hansson, Staffan, (1996), *Teknikhistoria*, Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Clas-Göran, Ohlsson, Anders, (1999), *Epikanalys*, Lund: Studentlitteratur.

Kjaeldegaard, Lasse Horne, Liz Möller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Peter Simonsen, Thomsen, Mads Rosendahl Thomsen (red.), (2015), *Litteratur. Introduktion till teori och analys*, Lund: Studentlitteratur.

Mitcham, Carl, (1994), *Thinking through Technology. The Path between Engineering and Philosophy*, Chicago: The University of Chicago Press.

Murphie, Andrew, John Potts, (2003), *Culture and Technology*, New York: Palgrave Macmillan.

Mählqvist, Stefan, (1983), *Biggles i Sverige. En litteratursociologisk studie av W.E. Johns Bigglesböcker*. Stockholm: Gidlunds förlag.

Soper, Kate, (1995), *What is Nature?* Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Storey, John, (2003), *Cultural Studies and The Study of Popular Culture*, Athens Georgia: The University of Georgia Press.

Öhman, Marie, (2015), *Det mänskligas natur. Posthumanistiska perspektiv hos Lars Johansson, Peter Hoeg och Kerstin Ekman*, Möklinta: Gidlunds förlag.